

Skantzen Tidningen

Svedvi Berg hembygdsförening

Nr 18, hösten 2009

www.svedviberg.se

SkantzenTidningen

Nr 18, hösten 2009

Utgiven av Svedvi Berg Hembygdsförening

Svedvi Berg Hembygdsförening
Kanalmuseet Skantzen
734 40 Hallstahammar

Tel. 0220-174 09
Kanalkaféet 0220-148 35 **OBS! Nytt**

E-post: kanalmuseet@telia.com
svedviberg@telia.com
Hemsida: www.svedviberg.se

REDAKTION:

Ansvarig utgivare

David Lunde Antracitvägen 12
734 37 Hallstahammar
Tel. 0220-127 87
david.lunde@swipnet.se

Inger Eriksson Föreningsgatan 2A
734 35 Hallstahammar
Tel. 0220-161 02

Anders H Pers Fjällsta 30A
734 92 Hallstahammar
Tel. 0220-175 65

FRÅN REDAKTIONEN

VI INLEDER 2010 MED att skicka ut 2009 års höstnummer. Föreningen har flera orsaker. Det kan tyckas att två nummer per år inte borde vara någon svårighet att hinna med, men det är just därför det är svårt att få tidningen färdig – medan man väntar på den ena informationen hinner den andra bli inaktuell. Vi vill ju gärna få med så mycket föreningsinformation som möjligt i SkantzenTidningen då det ju faktiskt är den enda kanal som når alla medlemmar. Av den anledningen är det förvånande att så få av de aktivt arbetande medlemmarna tillhandahåller notiser om vad som händer i våra olika verksamheter och kommittéer. Ska vi ha en riktigt bra föreningstidning kan det inte vara riktigt att det ska vila enbart på undertecknad att avgöra och formulera vad vi vill informera medlemmarna om .

David Lunde, ansvarig utgivare

ORD FRÅN ORDFÖRANDEN

GOVÄNNER i Svedvi Berg Hembygdsförening!

Vi har upplevt en intressant och synnerligen omtumlande sommar på Skantzen i år. Desto trevligare känns det att konstatera att de positiva tongångarna överväger de negativa med råge! Att för oss som "amatörer" dra igång en "professionell" caféverksamhet i Kanalkaféet stötte naturligtvis på en del problem och frågeställningar. Tack vare alla Ni som ställt upp och hjälpt till – ingen nämnd ingen glömd – så rodde vi ändå detta "prövoår" i land med flaggan i topp!

Tack – det ska Ni ha all heder för!

För egen del bestod hela sommaren av idel arbete - i när och fjärran - så min fysiska insats på Skantzen blev tyvärr ringa. Med den samlade erfarenhet jag nu får ta del av, ges vid handen att självklart mycket kan göras bättre till nästa säsong – både för oss själva och våra gäster. Nu återstår att se vad stundande förhandlingar med Kanalbolag och Kommun, inför kommande verksamhetsår, ger. Min förhoppning är naturligtvis att samtliga inblandade parter ska se Skantzen i ett större perspektiv, där vi i Hembygdsföreningen får möjlighet att fortsätta att med kunskap och entusiasm sköta och visa upp ett ovärderligt stycke kulturhistoria. Till glädje för Hallstahammarsborna – och inte minst de tillresta besökare som dagligen ger oss uppskattande kvitton på våra ideella arbetsinsatser.

Just nu, då detta nedtecknas, råder full aktivitet på Skantzen. Det är Kulturvecka och Hembygdsföreningen ger ungdomar från Lindboskolan möjlighet att prova på gamla genuina vardagssysslor. Allt från korvstoppning till att få smida sig en egen spik!

Tiden går fort och snart samlas vi åter till Gammaldags Jul på Skantzen. En värdig final på ännu ett innehållsrikt år, där vi i Svedvi Berg Hembygdsförening fortsätter vår stolta tradition att bjuda ung som gammal på aktiviteter, upplysning och underhållning.

Vår insats är ovärderlig!

Vi ses snart! Varma hälsningar

Anders Geidemark

FÖRSTA SOMMAREN I NYA KAFÉET

VÅREN 2009 BLEV DET KLART att Svedvi Berg Hembygdsförening fick överta Kanal-kaféet på Skantzen.

Vår målsättning var att, liksom de senaste åren, serveringen skulle skötas av ideell arbetskraft. Från styrelsen blev det Iris Norlin och Gunnel Tartu som tog det övergripande ansvaret. Vi beslöt att se den första sommaren som ett provår, för det innebar ju onekligen en viss omställning jämfört med den servering vi drivit i Mekanikusbostaden i så många år.

Framförallt är det här huset byggt för sitt ändamål. Köket är därför betydligt mer lättarbetat till glädje för alla medlemmar som ställer upp och arbetar ideellt. Det innebar också att vi kunde utöka sortimentet med exempelvis smörgåsar och pajer, något som besökarna uppskattade.

Kassaapparaten var en ny erfarenhet för många i vår frivilliga arbetsstyrka. Inför nästa säsong ska vi ha en utbildningsdag för alla som jobbar.

Iris och Gunnel

Vi höll öppet dagligen från maj till augusti och helgerna i september. Det är vår ambition att även använda kaféet till olika arrangemang under vinterhalvåret men det är långt till parkeringen och det finns ingen vägbelysning. Vi jobbar tillsammans med kommun och kanalbolag på att lösa problemet.

Under musikkvällarna har vi ju tidigare haft kaffeförsäljning i ladan. Nu sker den i kaféet, dock med förstärkning av ett stånd utanför –

vid fint väder vill säga! Sommarens kanske mest välbesökta konsert, den med Helène Starborg & Smiley, ägde rum under det värsta regnvädret i Hallstahammar på 50 år. Vi som jobbade undrade hur det här skulle gå, men alla fikasugna fick plats i kaféet.

Det har föreslagits att kaffeståndet utomhus nästa sommar ska vara på södra sidan av kaféet, den som vetter ned mot ladan.

Det lite tråkiga är att Mekanikusbostaden oftast stått stängd och låst den här sommaren. Vid de stora publikdagarna – Valborg, Mid-sommar och Hembygdens Dag – har vi haft servering även där men annars har den gamla gårdsplanen varit lite ödslig. Till nästa sommar hoppas vi komma igång med konstutställningar och liknande där igen.

Styrelsen tackar all frivillig arbetskraft och alla besökare. Hoppas vi ses även nästa sommar!

Ring direkt till Kanalkaféet:

0220-148 35

Om numret känns bekant beror det på att det tidigare var hembygdsföreningens faxnummer (Tyvärr går det inte längre att faxa till oss)

Kontoret når Du som vanligt på
0220-174 09

STYRELSEN

Fick vid årsmötet 2009 följande utseende:

Ordförande Anders Geidemark

Vice ordförande Anders H Pers

Sekreterare Inger Eriksson

Vice sekreterare David Lunde

Kassör Agneta Björs

Ledamöter Ann Fröjdman (ansvarig för medlemsregistret) och Göran Vestman

Suppleanter Gunnel Nordkvist, Iris Norlin, Gunnel Tartu, Ingrid Kruse, Solveig Eklund och Leif Törngren

Välkommen in i gänget Ingrid, Solveig & Leif!

Slaget vid Oravais

MÄRKESÅRET 1809

FINLAND HADE UNDER 600 ÅR varit en del av Svenska riket. Åtskilliga krig hade förts mot ryssarna, som gärna sett Finland som en del av Ryssland. Först 1809 lyckades de. I och med freden i Fredrikshamn den 17 september 1809 blev Finland ett storfurstendöme under ryska riket. Detta blev mycket kännbart för Sverige, som förlorade 1/3 av sitt territorium. Kungen blev avsatt för sin inkompetens och efterträddes av sin farbror Karl XIII. Det kunde ha gått ännu sämre. I fredsförhandlingarna ville Sverige ha gränsen vid Kemi älv, men ryssarna krävde en gräns vid Kalix älv. Om det hade lyckats hade den rika gruvan i Kiruna tillfallit Ryssland. Hur hade då Europa sett ut idag?

Efter Karl XII:s tid hade det varit två krig mot Ryssland, ett 1741-43 och ett 1788-90 med stora förluster av soldater. Få anges som skjutna men många dog av sjukdomar. Inget av dessa krig tillförde Sverige någonting.

År 1808 var Gustaf IV Adolf kung. Han var svåger med tsar Alexander och hade ingen tanke på att denne skulle gå till attack. Trodde kungen kanske att Sverige fortfarande betrak-

tades som en stormakt? Den som skulle kunna vara ett hot var ju Napoleon, som drömde om att bli Europas härskare och planerade att knäcka England ekonomiskt genom att inget land skulle få handla med England. Svenske kungen ville inte ge upp de engelska handelsförbindelserna. Han ansåg sig i stället vara utvald av Gud att störta Napoleon.

År 1807 hade Napoleon och tsaren ett möte där de bestämde att dela upp Europa. Tsaren skulle inta Finland och Sverige norrifrån, Norge och Danmark skulle angripa Sverige från väster och söder. Den 21 februari 1808 anföll Ryssland. Sverige var nu hotat av Danmark, Norge och Ryssland. Eftersom isen varken bar eller brast var det svårt att få fram bud från Finland och ännu värre var det att transportera en armé. Ryssarna avancerade snabbt i Finland delvis med hjälp av ryktesspridning, som fick motståndarna att tro att ryssarna var fler än de verkligen var. Så kapitulerade den ointagliga fästningen Sveaborg helt i onödan. Det fanns 7000 soldater på Sveaborg och rikligt med proviant. I kapitulationsöverenskommelsen ingick också en stor del av flottan.

När Sverige attackerades från flera håll splittrades stridskrafterna. Västmanlands regemente blev därför ett regemente som kommanderades än hit än dit. De dåligt utrustade soldaterna fick marschera till norska gränsen i Värmland/Dalsland/Bohuslän för att försvara den delen. Soldaterna dignade under bördorna. De fick bära sin tunga utrustning medan officerarna fick lasta sin på hästtransporter. Så småningom fanns det inte hästar att tillgå. Det var ingen rik jordbruksbygd de befann sig i. Man bodde i enkla hyddor av kvistar och ris. Munderingen var under all kritik. Väntetider utnyttjades till att laga kläder och skor, så det höll ihop så mycket att man kunde skyla sig. Regementet hade fått nya kläder, men de hade transporterats till Karlstad. Efter en tid fick soldaterna order att marschera tillbaka. 30 juli var de tillbaka i Västerås. Därifrån fortsatte de till Grisslehamn för att transporteras till Finland. Man gick ombord 1 augusti på roslags-skutor, 60-70 man i varje. När de kom till Härnösand fick de ny order att de skulle till Jämtland eftersom det ryktades att 2000 norrmän trängt in över norska gränsen. 8 mil väster om Sundsvall fick de vända om igen. Nu skeppades de över till Finland för att förstärka stridskrafterna där.

Det var inte lätt att i ta sig iland i det hårda vädret och med ryssar överallt. 10 september hade de gått iland en halv mil från Vasa och fick börja marschera igen för att ansluta sig till finska armén. Den 12 september övernattade de under bar himmel i skogen i Vörå. Där blev de attackerade av ryssar mitt i natten och en svensk miste benet och avled inom en timme. Det var Per Andersson Id från Jäder i Arboga, som dog i Vörå 13 september 1808. Nästa dag stod slaget vid Oravais. Denna blodiga strid blev avgörande. Striden rasade vilt från kl. 5 på morgonen och 14 timmar framåt. Förödelsen var stor. Dödsjutna och sårade uppgick till 1200 man, lika många som ett helt regemente. De överlevande kunde inte transporteras till Sverige med båt utan fick gå norrut mot Torneå frysande och svältande. Många var sjuka och många avled under marschen. Största hotet var nu fältsjukan. De dog i tyfus och dysenteri. På nyåret 1809 befann de sig norr om Luleå och blev förlagda i Persön. Där fick de order att gå till sina rotar, för maten räckte bara till de medföljande finnarna. Kvar blev bara sjuka och konvalescenter. Bara en tredjedel av soldaterna kom tillbaka från

Finland. Den 18 februari hade de äntligen kommit till Sala.

I slutet av mars 1809 hade ryssarna trängt in i Västerbotten (idag Västerbotten och Norrbotten) och intagit Umeå. Nu skulle svenska trupper befria Västerbotten. Västmanlänningarna gick den 27 juni ombord på galärer. Ryskt anfall förekom vid Hörnefors 5 juli, slaget vid Sävar 19 augusti och vid Ratan 20 augusti. Där sköts det sista skottet i detta förödande krig. Ända till 6 november 1809 ockuperade ryssarna vissa socknar i Västerbotten.

Minnessten vid Vörå. De blågula blommorna nedlagda till Västmanlands regementes minne och särskilt till soldaten Per Ids.

Hur gick det då för våra soldater i Berg och Svedvi? 1809 hade vi inte många kvar av de 12 i Berg och de 17 i Svedvi.

Soldater i Berg:

- 149 Berg** död 10 nov 1808 på sjukhuset i Brahestad;
 - 150 Bergfäldt** till sjukhus 20 nov 1808 och sedan ingen underrättelse;
 - 1 Dalberg** var kvar i tjänst till 1836;
 - 2 Spännare** var kvar i tjänst till 1812;
 - 3 Falk** död 10 okt 1808 i Finland;
 - 4 Svenman** var kvar i tjänst till 24 nov 1809;
 - 5 Norrman** död 9 okt 1808;
 - 6 Hjort** död i Finland;
 - 7 Rytter** var kvar i tjänst till 1819;
 - 8 Hellström** död i Finland;
 - 9 Gröning** var kvar i tjänst till 1813;
 - 10 Wallberg** död i Finland.
- Kvar fanns 5 soldater i Berg.

Soldater i Svedvi:

- 85 Stark** till Brahestad sjukhus 30 sept. 1808 och sedan ingen underrättelse;
86 Tall till Brahestad sjukhus 30 sept. 1808 och sedan ingen underrättelse;
87 Tunblom var kvar i tjänst till 1813;
88 Östman död 14 nov 1808 i Pyhägorki;
89 Våppling död på Umeå sjukhus 26 feb 1809;
90 Wallman var kvar i tjänst till 1822. Bevistade 7 fälttåg;
91 Wahlberg död på sjukhuset i Alvik 27 jan 1809;
92 Möller var kvar i tjänst till 1815;
93 Ekstedt till sjukhuset i Piteå 10 jan 1809 och sedan ingen underrättelse;
94 Fröjdfeldt var kvar i tjänst till 1814;
95 Tunman död i Nedre Torneå 8 dec 1808 och hans ersättare dör 9 jan 1809 i Persön;
96 Glader var kvar i tjänst;
97 Djerf var kvar i tjänst till 1836;
98 Hill till sjukhus i Finland 5 nov 1808 och sedan ingen underrättelse;
99 Sved död på Umeå sjukhus 20 feb 1809;
100 År fånge på Uleåborgs sjukhus i nov 1808 och sedan ingen underrättelse;
101 Bäck fången 5 juli 1809 vid ryssarnas anfall på svenska trupper i Hörnefors. Kvar fanns 6 soldater i Svedvi.

Finland har firat 2007, 2008 och 2009. 2007 var det 90 år sedan Finland blev fritt från Ryssland. 2008 högtidlighöll man minnet av krigshändelserna i Finland, särskilt slaget vid Oravais. Dit kom 8000 åskådare, vår utrikesminister och 300 tidsenligt klädda krigare från Ryssland, Sverige och Finland. I år uppmärksammar både Finland och Sverige finska kriget och freden i Fredrikshamn. Sveriges kungapar och kronprinsessa besökte Ratan 19 augusti för att högtidlighålla 200-årsminnet av det sista skottet på svensk mark. Dagen efter besökte de Haparanda och Torneå, där vi för 200 år sedan fick vår gemensamma gräns.

Ulla Sköld

Källor:

Västmanlands regemente, Mönsterrullor
C J Ljunggren, Krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808-1809
Kyrkböcker
Amatörhistoriker B Jusélius, Finland

HISTORISKT ROLLSPEL PÅ SKANTZEN

VID LUNCHTID, torsdagen 20 augusti 2009, samlades närmare 60 personer i Carmenladan där de togs emot av 12 personer från hembygdsföreningen, som efter bästa förmåga var klädda som arbetare på Skantzen i slutet av 1800-talet. De som kommit till ladan var Lindboskolans personal som samlats för sin årliga kick-off inför höstterminens arbete. De hade fått veta att de skulle vara med om ett historiskt rollspel, men vad det innebär visste de flesta inget om.

Efter en kort inledning, med information om hur rollspelet var upplagt, fick de en ny identitet som någon som fanns på Skantzen 1895. Identiteten/rollen bestod av ett namn, en arbetsuppgift som skulle utföras under eftermiddagen, en åsikt om något som var aktuellt vid förra sekelskiftet och i många fall en familj, där rollen som hustru eller make tilldelats någon annan deltagare. När alla fått sina roller bar det av till Verktygsmuséet där de fick byta om till mer eller mindre tidstypiska kläder och sen kunde spelet börja. Det startade med en kort ceremoni, en "tidsresa", där deltagarna förflyttade sig tillbaka till 1895 där de genast möttes av mekanikus Daniel Stafsing som tog till orda och berättade om arbetet som skulle utföras på Skantzen 1895/-96. Fotografen tog ett gruppfoto och sen gick alla till sina olika sysslor.

Så här ska en slipsten dras!

Arbetsuppgifter som skulle utföras under eftermiddagen var matlagning, t.ex. korvstoppning och kaffekokning i Kuskbostaden och i Mekanikushuset och dukning i Carmenladan. Ängen skulle slås, gården krattas och vispar och kvastar bindas. I Bagarstugan skulle bröd

bakas och på bryggan utanför pågick tvätt av mattor och kläder. I Världhuset skulle smöret kärnas och där ägnade man sig också åt knyppling och att spinna och karda ull. I Smedjan smidde drängarna krokar och annat. På plats fanns även ett antal ”tillresta” personer bl.a. en skärslipare som stod utanför Kuskbostaden och slipade liar och socialisten Viktor Larsson som var på besök hos sina föräldrar och passade på att agitera för arbetarna på Skantzen. Från Surahammar hade ett par nykterhetsdamer kommit och ville omvända folket till nykterhet, och det kunde nog behövas för inspektör Sjöström gick runt och bjöd arbetarna på en sup. Där fanns en frälsningssoldat som tillsammans med en luffare sjöng om ”pärleporten” och en prostinna som gick runt och förhörde arbetarna om tio Guds bud.

”Han har öppnat pärleporten, så att jag kan komma in...”

Efter att rollspelet pågått i ett par timmar ringde smeden i vällingklockan och det var signalen till att arbetsdagen var slut. Efter att ha bytt om till sitt gamla jag gick alla, under mycket prat och skratt, tillbaka till Carmen-ladan där det bjöds på tidstypisk mat, grönsakssoppa med korv, smörgås och lingondricka.

Förberedelserna för att kunna genomföra det här stora arrangemanget har pågått under våren och, inte minst, hela sommaren. Startskottet var i slutet av januari då Kalmar Läns Museum genomförde ett liknande rollspel på Skantzen. Deltagarna kom då, förutom från Svedvi-Bergs hembygdsförening, från andra hembygdsföreningar i regionen och från vårt eget läns museum. Bakgrunden var att Kalmar Läns Museum haft ett nationellt uppdrag att utveckla en kulturmiljöpedagogik som syftar

till att skolelever ska få göra tidsresor och historiska rollspel och arrangemanget på Skantzen var ett sätt att föra ut deras pedagogik. Några lärare från Lindbo deltog och önskade sedan att något liknande skulle göras för all skolans personal.

Innan vi blev bortskämda med tvättmaskiner

Vi som arbetat med att förbereda rollspelet har bl.a. besökt Kanalarlivet där vi fått uppgifter om personer som verkligen levde på Skantzen 1895, deras familjer och arbetsuppgifter och noteringar om frikyrklighet, kostnader för mediciner och annat som var användbart när rollerna skulle skrivas. I VLT från 1895 hittade vi många intressanta och ibland väldigt roliga notiser och artiklar om stort och smått som fick utgöra grunden för rollpersonernas åsikter och framtidsfunderingar. Hur ska det bli när järnvägen kommer, ska man emigrera till Amerika och vem tar hand om den bortsprugna hunden Cesar? En del av materialet kopierades upp i små tidningar som fanns på de olika arbetsställena för att ytterligare inspirera deltagarna till att bara prata om det som var aktuellt 1895. Stort arbete har också lagts ned på att skaffa rekvisita till alla olika arbetsuppgifter och på att ordna kläder till alla deltagarna. En hel del kunde lånas från Hammarteatern, men mycket har vi sytt och lånat i hop.

Innan rollspelet hörde vi rykten om att några lärare var skeptiska till att ”leka” en hel eftermiddag men efteråt har vi bara hört positiva kommentarer. Alla verkar ha haft väldigt roligt. En viktig anledning är nog att man deltar i rollspelet på sina egna villkor och utifrån sin egen förmåga. Vill man klä ut sig och spela teater och synas och höras så går det bra, och den som vill ligga lite lågt, bara ta på

sig ett förkläde, lyssna och iaktta kan välja att göra det.

Så blev ängen slagen

Utan tvekan har vi från hembygdsföreningen haft roligt och skrattat mycket under våra möten. Nu när det är över ser i alla fall undertecknad fram emot fler rollspel på Skantzen!

Eva Kruse FOTON: Daniel Sköld

VLT 5/9 2009

HUR TIDEN FÖRÄNDRATS

...OCH HUR MYCKET DET HÄNT UNDER VÅR LEVNAD. Så har många sagt, om än det ena än det andra.

Vad jag tänker på nu är skogen och dess skötsel bara under min tid. Vilket hårt, slit-samt, tungt och riskfyllt arbete som utfördes. Jag minns från min barndom och ungdomstid när jag skidade ut i skogen och hälsade på pappa och mina bröder, hur dom fick jobba,

och hästarna som jag ömmade så för. Det var mycket snö, djup snö och vackra snötyngda granar.

Nog har vi hört, sett och läst om alla stora skogs-stormar som dragit fram den senaste tiden, såsom Gudrun och Per, men stormen som drog fram här på våra trakter 1954 minns jag inte något namn på. Jag var redan då bekant med Lennart som berättade hur det såg ut i Hällstaskogen. Vad var att göra och hur. Nu måste det till en hjälp i skogen. Den gamla arbetsmetoden gick inte nu. Då blev den första motorsågen inköpt, den är sparad – vägde 16 kilo. Att bära på den och arbeta med den i detta bråte av träd som låg huller om buller. Skogen har skötts både före och efter stormen. Allt ska skötas för att ge bra avkastning. Likadant med allt från blomrabatt och trädgårdsland.

Lennart och hans pappa byggde sig en skogskoja placerad på källar för att kunna förflyttas. Det lilla huset inreddes med sittbänk och kamin. Skönt att tillgå vid kaffe och mat-rast. Den var inte att jämföra med dagens fina huskärnor. Nu är sedan länge skogskojan ner-ruttnad och bortforslad, men Lennart har varje vinter tillbringat arbetsdagar i skogen med dess skötsel.

Numera arbetar man inte med mänsklig arbetskraft, i stället kommer stora mastodont-maskiner dundrande fram. Fantastiskt hur en man sittande i förarhytten och med datateknik utför ett så omfattande jobb. Vilken utveckling!

Det händer fortfarande att Lennart tar sin röjsåg och ger sig av till skogen, den ska ju skötas!

Karin Svennberg

*Gamla tiders motorsågar kan beskådas på
Åsby Lantbruksmuseum*

NÄR LUFFARNA KOM – OCH GICK

I DAGENS TIDER AV EKONOMISK KRIS och oro på arbetsmarknaden finns det kanske anledning att se tillbaka på forna dagars kristider och det som på den tiden blev lösningen för många arbetslösa – nämligen att ”gå på luffen”. De flesta luffare är sedan länge för-svunna och i många fall även de som mindes dem. 1981 skickades en förfrågan ut från Nordiska Museet om luffarminnen. Svaren som skickades in från Svedvi Hembygds-förening finns bevarade i vårt arkiv.

Luffare vid Rallsta tegelbruk

Vid pennan **Ture Engberg** (1916-1998), som arbetade på Rallsta 1930-1933, i samspråk med **Emil Reinholdsson** och **Olle Söderström**.

På Rallsta Tegelbruk arbetade man vår, sommar och höst. När kylan kom måste man avbryta arbetet. Många var de vandringsmän, så kallade luffare, som under år som gått logerat på tegelbruket. De var arbetslösa (30-talskrisen), men en mindre del ville inte arbeta utan vandra fria i naturen. Ett gemensamt hade de; alla var mycket hungriga, uselt klädda, trasiga, med utslitna skor och vid dåligt väder genomsura kom de traskande till tegelugnen,

som bjöd på damm och sot, men en behaglig värme att torka kläder i och tak över huvudet att få sova under. På tegelugnen fanns plåtburkar och en stekpanna att laga mat i. Duktiga kockar kunde med starka kryddor få en fin arom på maten som spred doft i hela tegelbruket. Vid matraster gick vi unga arbetare ofta upp på ugnen och lyssnade på resonemang som fördes bland luffarna. Dåtidens nyhetsförmedlare kan man kalla dem.

Gamla fläskben, grönsaker och korvstumpar kunde köpas billigt i affärerna, en del saker kunde man kanske tigga. Ingen luffare sålde eller tiggde i arbetarhem som låg närmare tegelbruket än en kilometer. Det fanns oskrivna lagar man måste följa, annars blev man utkastad av kamraterna. Polisen besökte ibland ugnen där luffarna logerade, men något anställande blev det inte vad jag vet.

Bland återkommande vandringsmän minns vi särskilt en del, originella på sitt vis.

Hilding Svensson, stark kommunist från Skåne, duktig trädkonstnär som sålde vispar, kastrullunderlägg, Sinclairs bojar m.m. av egen tillverkning. Han gjorde miniatyrmotorcyklar med sidovagn, exakta kopior av dåtidens Harley Davidson, som lottades ut. Han bosatte sig i Stockholm och när tiderna blev bättre fick han arbete hos L-M Eriksson. Mycket intres-

serade av studier. Gamla Folket i Bild skrev en artikel om Svensson och hans stora hobby chiffertydning. Det inte våra lärda professorer kunnat tyda på 300 år gjorde Svensson på sin fritid. Han blev senare halvtidsanställd på ett arkiv. Kunde det vara Riksarkivet? Artikeln var införd i FiB troligen i början av 1940-talet.

Skogsvilden, ett original som var sin egen barberare, han skar av håret med kniv. En gång kom han till ugnen, glad i hågen, och berättade för tegelbrännaren att nu ska festas. Han plockade fram en stor karamellburk av plåt och kokade korven i. Han kom från Arboga där han hittat korven på en soptipp. Åt med god aptit och tog en snaps till (rödsprit). Något men av den läckra måltiden syntes inte.

Två kompisar som vandrat ihop i många år var **Jönsson**, skåning, och **Holm** från Horndal eller möjligen Hofors. På vår och höst luffade de omkring i Sverige. Sommartid vistades de i Älvdalen, bodde i en skogskoja och levde uteslutande på fiske och trådtjack av egen tillverkning som de sålde. När de blev äldre började de arbeta, först på Rallsta men flyttade sedan till Stallarholmens Tegelbruk. Jönsson gifte sig där och blev stadgad karl. Att många luffare uppskattade den lilla hjälp de kunde få bevisar följande historia; Ugnsbrännare S. Får efter många år som pensionär besök av Jönsson, som överlämnar en penningssumma som tack för mat som S. delat med sig under de svåra luffaråren. En ljusglimt i mörkret var snälla och hjälpsamma människor, det var en gärning som Jönsson tänkt på under många år och nu var glad att få återgälda.

Elving, som gjorde kolteckningar, bodde en vinter på Ervalla ålderdomshem, men dit ville han inte återvända. Han ville vara en fri människa. Sade ofta ”kan mästare förstå hur en luffare kan klara sig utan att kunna göra en kálteckning?”

Kvast-Anders kom med björkrisknippen på ryggen som han gjorde kvastar av och sålde.

Fagerberg, duktig arbetare som ibland kunde hoppa in som smörjare när den ordinarie var hemma.

Flygande barberaren, sista gången han var på Rallsta talade han om att ”nu ska jag cykla till Ryssland, mitt ideal-land”.

Ekman, målarmästare från Stockholm, var nog den siste luffaren på Rallsta. Spriten hade förstört honom och hans firma. Ekman gick alltid med lång överrock och blev en välkänd figur på samhället. Han gick till arbetaremas-

sen och fick den mat som blev över när andra ätit och lämnat efter sig.

När det blev förbjudet att vistas på tegelugnen upplät tegelmästare Wikner en liten stuga med två rum, belägen inom området, som vandrare fick logera i. Ved fick de ta på tegelbruket men elda själva.

Många arbetslösa gick med nasar-låda, som innehöll knappar, nålar och andra småprylar. En del luffare kom enstaka gånger, andra återkom regelbundet och vistades längre tider på tegelbruket. Vissa nätter kunde antalet luffare överskrida trettioalet logerare.

Det här var några minnesanteckningar om en del episoder från Rallsta Tegelbruk under den svåra krisen på 30-talet. Sociala förmåner var ett okänt begrepp och för många arbetslösa och fattiga människor var tiggarsstaven enda utvägen för att överleva.

Rallsta tegelbruk

Möte med en verklig yrkesluffare tillika mördare

Evert Gustafson (1908-1991) kunde erinra sig följande upplevelse:

Det var en sommarkväll – jag var väl i tonåren – som en jämnårig kamrat och jag cyklade ett par tre kilometer uppefter den genom samhället flytande Kolbäcksån för att meta. Småfisken nappade ganska friskt, vi metade på deg och på mask och hade fått upp lite småfisk. Plötsligt stod han där! En stor gammal gubbe med rött långt skägg i hela ansiktet. Han tittade på en stund och sa ”Jag tror det nappar bra. Får jag en mask av er?” Han tog fram en kniv ur kläderna och skar ett spö. Rev och krok hade han också i fickan. Allvarlig och tyst plockade han upp den ena fisken efter den andra medan vi för det mesta hade tom krok. Vi kunde tydligen inte koncentrera oss på fisket. Jag såg

till att vi hade honom emellan oss och så stort avstånd att vi inte trasslade ihop revarna. Vi hade god tid att studera honom, det var en stor och grov karl men mycket mager och ”surögd”. Det såg ut som han nyss vistats i ett mycket rökigt rum. Hans kläder var så trasiga så han faktiskt inte kunde skyla sig. Jag tror inte han hade mer än byxor och kavaj och ett par trasiga kängor på sig. Efter ungefär en timmes tid – vi hade inte bytt några ord – drog han upp spöet, bröt toppen av det, lindade ihop reven, stoppade den i fickan och så sa han ”Ni får ta fisken”. Det glimmade till i ögonen på honom, han log lite och vandrade vidare.

En tid därefter läste jag i Vestmanlands Läns Tidning om att en luffare vid namn **Karl-gren-Bäck**, som varit bosatt på Kolbäcks ålderdomshem, intagits på lasarett för en mag-åkomma, och då trodde han att han skulle dö och erkände mordet i Östervåla. Med reportaget var en bild. Både min kamrat och jag kände igen vår tillfälliga fiskekompis.

Luffare vid Trångfors bruk

Vår tidigare ordförande Olle Lindkvist har varit flitig med bandspelaren och intervjuat äldre hallstabor. **Gösta Kropp** (1907-1994) var uppvuxen vid Trångfors och kom ihåg några av de vandringsmän som passerade där.

Jag minns jag var ner en gång, då kom de opp, det var tre stycken luffare, jag glömmer aldrig det. Då stod smederna utanför och åt, jag säger det var hyggliga människor alla. De där kom opp där och var lite kuliga på morgon’ – de gav dem mat fast de hade torftigt själva.

Blank, han kom årligen, de vänta’ honom, de visste nästan när han skulle komma. Han gjorde riktiga räder, långt opp åt Nykroppa och Dömla och däråt – så han kände till varenda smedja i hela Sverige, tror jag, och han låg ju hemma vid oss jämt, hos min morfar – men då fick han först tvätta sig ordentligt, vaska sig, för att de kunde ju få ohyra på sig när de låg på såna där ugnar. Annars ville de inte ha in någon luffare, få nå’ ohyra i stugorna heller, men Blank det var en speciell människa, och det var en styv lancashiresmed, det sa min morfar. Det var nog en bland de skickligaste i Sverige. När han kom till Trångfors smedja var det bara till att ringa till ingenjörn, han fick börja direkt. Han gjorde några smältor sen bar det iväg igen. Han hade sådan oro i sig så han

kunde inte vara kvar – men han fick några kronor för det där.

Blank kunde dra riktiga historier från var han hade varit, oj, oj, oj. Men jag kommer inte ihåg någon nu. Jag vart mest fäst vid Blank för att det var en sån väldigt fin människa, snäll, men visst kom det många andra. Det var en som hette **Ståhl**, eller vad han hette, men han var inte så ofta i Trångfors smedja. Det var också en duktig smed, men jag tyckte min morfar sa att han blev dö’ nere i Värmland någonstans. Men det var många som gick där, det var ju riktiga yrkesmän de där som gick ikring, de kunde sitt arbete. De var respekterade när de kom. De behövde bara gå in till ingenjörn, de fick arbete direkt. Han visste ju att det är yrkesfolk det där. ”Det är bara till att börja” sa han, det vart inga undersökningar hurdana de var. De visste väl förresten, för de kom ju tillbaks, om man säger att de var borta kanske en tre, fyra år och kom på nytt igen – de visste vad de kunde, att de hade varit i andra smedjor.

Det var en som spela’ fiol, han hette **Stålhandske**. Han var duktig att spela, det kommer jag ihåg som i en dröm, han spela’ någon kväll ner’ vid Trångforsbron. Det var en stor, kraftig karl. Han börja’ aldrig i Trångfors smedja, men han stanna’ i alla fall. Var de smeder då fick de ju mat. Det var inte nå’ frågan om det.

Var man bara smed så stod dörren öppen

Luffare det fanns väl överallt. Det fanns ju olika typer av luffare med – de som aldrig ville göra någonting och de som hade det där som yrke så att säga, men de flesta var väl sådana som var ute i arbetssökande syfte.

Avs:

Svedvi Berg Hembygdsförening
Kanal museet Skantzen
734 40 HALLSTAHAMMAR

Att prova på luffarlivet

Bland de intervjuade finns också *Anund Eriksson* (1908-1997) som rentav provade på luffarlivet själv, om än bara för en kort tid.

Vintern 1932-33 gick vi på skogsdikning bortåt gränsen mot Munktorp, det var ungefär dryga milen dit och lika långt hem, morgon och kväll. Därifrån kommer jag ihåg att när jag hade gjort det där jobben då fick jag ihop till mina första gummistövlar, de kosta' nio kronor, det var en ren förmögenhet. Min kusin Allan Eriksson, han gick ju också arbetslös då, och jag kom oss för med att vi skulle väl ut, vi kunde ju inte bara vara utan måste ut och försöka få tag i jobb. Vi hade ett par gamla cyklar och åkte överallt, vi var runt ikring Västeråstrakten och kunde vara en dag vid en bonde, och sen låg vi över någon natt, så bar det iväg igen – för det var ju omöjligt att få någonting fast, utan det var tillfälligt de behövde, då fick man. Då kunde man få ett mål mat också. Sen fick vi för oss att vi skulle åka neråt Södermanland och höra efter, så vi cykla' neråt Eskilstuna och sen ända ner mot Katrineholm. Vi var och runt och sökte överallt, men det var tji. Under tiden låg vi ju i lador och så där, men man lyckades klara sig. Vi kom tillbaks till Eskilstuna en lördag eftermiddag, och då var det tillställning i parken, och vi tyckte väl – vi var ju unga – att vi skulle vara med, men på den tiden kunde man ju inte gå in i Folkets Park utan krage och slips och sånt där, man skulle va' "klädd, som folk", som man sa. Vi titta' på de sista örena vi hade kvar och gick in och köpte varsin vit papperskrage, det fanns sådana då. Sen rev vi sönder varsin trasa och knöt till slips och så gick vi, då fick vi komma in i parken. Sen på natten låg vi på bänkarna i stadsparken och sov. Vi fick smyga oss undan så inte polisen såg oss, för då vart man ju tagen för lösdriveri. Så cykla' vi sista biten hem på söndagsmorgon'.

Sammanställt och bearbetat av

David Lunde

NOTISER

SVEDVI BERG HEMBYGDSFÖRENING HAR SKRIVIT AVTAL med Bygdeband. Bygdeband är en gemensam databas där hembygdsfören-ingarna kan lägga ut sitt arkivmaterial och göra det tillgängligt för släkt- och hembygdsforsk-are i hela landet. Bakom Bygdeband står före-taget Genline, som tillhandahåller kyrkböcker via Internet. Ordinarie pris för att använda Bygdeband är 35:-/månad (=420:-/år), men medlem i hembygdsförening betalar bara 15:-/månad (=180:-/år). 420-180=240 och vår medlemsavgift är 100:- år, så här kan vi kanske hoppas på att få släktforskande hallstabor som vill använda Bygdeband som nya medlemmar. Man sparar då inte enkom 140:- utan stödjer ju faktiskt även vår övriga verksamhet – bara en sån sak! Anslutna föreningar får också ta del av Bygdebands intäkter.

Föreningen får fem accesser till Bygdeband för "inskrivare", som digitaliserar och lägger ut materialet. Utsedda är:

- Ulla och Daniel Sköld
- Leif Iwarsson
- Kent Friman, Inger Eriksson / Biblioteket
- David Lunde
- Lennart Lindgren

Ni som har äldre bilder, dokument, kartor m.m. som skulle kunna platsa i Bygdeband kontaktar någon av dessa via Hembygdsföreningen. Det gäller speciellt er som har fastigheter på landsbygden. Observera att vi vill inte överta originalhandlingarna utan bara skanna in dem.

Se mer på:
www.bygdeband.se
www.familjeband.se
www.genline.se